

csak epizódszerűen jelentkezik az események forgatagában, ezt irányítani csak ideig-óráig tudja, s végül nyom nélkül tűnik el. Ezzel szemben a burgundok, de különösen a frankok és angol-szászok az európai történelem kimagasló és máig döntően fontos alakulatait teremtették meg Anglia, Franciaország és Németország megalapításával.

A címben hangsúlyozza C., hogy az egykorú írott források alapján vetíti elének a szóbanforgó germán törzseknek részleteiben is már eléggé ismert történetét, mégis elsősorban a régészeti kutatások eredményeit kénytelen felhasználni, ha csak néhány oldalon keresztül is, amikor a germánység első, még bronzkori feltűnéséről beszél, s ugyancsak régészeti leletek világítására rá az egyes germán törzsek különválásának folyamatára.

A vandálok, a nyugati és keleti gótok a történeti Magyarország területén is jelentős szerepet játszanak. Ez a tény nincs eléggé hangsúlyozva, amit magyaráz egyrészt, hogy nagy általánosságban e népek szempontjából az ország területe másodrangú, csupán út a provinciák és Róma felé, de másrészt az egykorú írott források aránytalanul kevesebbet is szólnak az ezen a területen végbement történesekről. Segíthették volna a szerzőt ebben a vonatkozásban a régészeti kutatásoknak már ma is használható eredményei, de a munka keretei és célkitűzése ezt nem tették lehetővé.

Magának a tárgyalásnak menete amiatt érdekes, hogy a „Vezér“ fogalom, azaz az egyes törzsek törekvéseit megismerésére egyéniség van a középpontba állítva. Így a vandálok Geiserich, a nyugati gótok Alarich, a keleti gótok Nagy Teoderich ideje alatt élők történetük legkiemelkedőbb napjait. Érdekes az a megállapítása C.

nek, hogy a három „Vezér“ közül Geiserich az, akit az imperium Romanum varázsa legkevésbé befolyásol. Ő az, aki nem kíván a római császárral együtt uralkodni, s ezt kifejezésre is juttatja azzal, hogy pénzeire csak a maga képét vereti.

Egészen sajtóságnak kell azonban tartanunk, hogy még a legújabb idők történeti munkáinak szerzői, s köztük C. is, nem tudnak szabadulni attól a tudománytalan, ma már teljesen meghaladott állásponttól, amely a hunokat csupán az egykorú, elfogult és legtöbbször csak sablonok szerint dolgozó írók szemüvegén keresztül tudja nézni. Természetes azután, ha az auctorok leírásának ennyire kritikátlan átvételét látja, önként felmerül az olvasóban az a gondolat, hogy a többi, ebben a pillanatban talán nem ellenőrizhető adat felhasználása hasonló, esetleg az objektivitást másképpen is megkerülő módon történt, ami a különben érdekes munkát inkább a romantikus, de a történetírás mai módszereitől messze álló, feldolgozássá teheti.

Dr. Párducz Mihály.

Wilhelm Sieber, *Das frühgermanische Christentum.* Ein Rundblick über seine Wesensart und seine Leistungen. Leipzig, é. n., 8°. 384 l. 6 RM

A vaskos kötet célkitűzése a szerző bevezető szavai szerint a kereszténység megjelenési formájának és alkotásainak tanulmányozása a kora-középkor germán törzsei körében. Az első fejezetben (7. l.) az említett történeti korszak népi és történeti keretét vázolja fel, számos hibával. Így csodálkozva olvassuk (17. l.), hogy a senatus 260 óta Trierben tartotta üléseit; Liberius pápa 365. évi rendelete (helyesen körlevele) biztosította száza-

dokra „a keresztény egyház, s ezzel együtt a Nyugat kialakulásban lévő politikai egységét“ (20. l.).¹ Sem a források, sem pedig az irodalom ismeretére nem vall annak a hangoztatása, hogy a 4. századi császárok csupán eszköznek tekintették az egyházat, „mely mindenkor és mindenben az államhatalomnak kellett, hogy szolgáljon“ (18. ll.). A húnokról azt az elavult és a komoly nyugati irodalomban már régen félretolt képet kapjuk, hogy ezek ázsiai barbárok, Attila birodalma „rablóhadjáratokkal és erőszakoskodással összetákoltt birodalom“, s a catalauni ütközet a nyugati kultúra szempontjából felért legalább is egy második Marathonnal (26. ll.). Ezzel szemben a vandálok cselekedeteit „Isten parancsa irányította“ (21. l.). Az 5. századi keresztény polémikus irodalom esetében érthető, hogy ez így látta az eseményeket. Azonban egy modern feldolgozás igényével fellépő munkának, mely még hozzá annak a hangoztatásával íródik, hogy forrásokon alapul, élnie kell a forráskritikával és tudnia kell le is hántani a forrásokról a topikát és a korabeli tendenciózus sallangokat.² A kereszténységnek a két vezető kora-középkori germán nép, a frankok és az angol-szászok közötti gyökérverése a 2. fejezet tárgya (36. ll.). Ebből a frankok politikai történetének felvázolása nyugodtan el is maradhatott volna. A keresztény misszió külső lefolyásának a kézükönyvekből jól ismert dátumai mellett pár helyes megfigyelést is kapunk. Pl.: Az eredményes misszionálás a germánoknál nem annyira az egyént, mint inkább az uralkodókat,

nemzetségfőket igyekezett megnyerni. Ezeket a nép a keresztységbe is követte, habár a tömegek Krisztus-hite után még sokáig felszínes maradt. A pannoniai kereszténység történetének megírása alkalmával azonos megfigyeléseket tehattünk a Duna-vidéki germánok korai misszionálásával kapcsolatban, úgyhogy a későbbi hithirdetők már egy korábban bevált gyakorlatot alkalmaznak csupán.³ A frankoknál Chlodvig vezeti a keresztységhez a népet. Nem találjuk azonban S. munkájában az 5. sz.-ban, s még előbb a frankok körében végzett missziós munka méltatását. A szent Patrick hagyományain nevelkedett ír-skót szerzetesek nagy érdemeit a kora-középkori hithirdetésben eléggé alábecsüli a szerző, bár kénytelen megállítani, „hogy tulajdonképpen minden, amit a 8. sz. elejéig a német törzsek krisztianizálódásáért tettek, az ír-skót szerzeteseknek köszönhető“ (47—8. ll.). Az angol-szászok esetében közismert, hogy Nagy Gergely pápától Ethelbert király frank származású felesége, Adelberga udvarába küldött bencések voltak a kereszténység eredményes hirdetői. A szigetországból a kontinensre áttérjedő angol-szász bencés misszió, elsősorban Bonifacius évtizedes munkássága eredményezte a Meroving birodalom keretein kívül maradt germán népek megtérését (58. ll.). Nem írhatjuk alá azonban S. ezzel kapcsolatban tett megállapítását, hogy Bonifacius missziós tevékenységének eredményessége szempontjából „döntő jelentőségű volt Bonifacius és társainak germán származása.“ (59. l.). Az egyetemes missziótörténet önmagában cáfolja az ilyen apodiktikus állításokat. A kép különben, amelyet S. Germania apostolának működéséről a né-

¹ A helyes értékelést lásd: Diss. Pann. Ser. II. 12, 1939, 159. ll.

² Megjegyzendő, hogy az archaeologia eredményei egyetlen egyszer sem vétetnek figyelembe.

³ Diss. Pann. Ser. II. 12, 191. ll.

met egyháztörténeti irodalom vezetése mellett megrajzol, egészében véve helyes, bár távolról sem kimerítő. — A Nagy Károly és az első birodalom c. fejezetben (97. ll.) oldalakat foglal el a „Karl der Grosse oder Charlemagne“ nem a történetből adódó, hanem a mai időkől kitermelt probléma polemikus taglalása (109. ll.). Olyan érvek azonban, hogy N. Károly Aachenben ültette fel székhelyét, vagy gyermekeit szigorúan nevelte és a fegyverforgatásban kiképezte, nem lehetnek komoly érvek egyik irányban sem. — A biblia mint a keresztény misszió alapja c. fejezetben (146. ll.) a németnyelvű keresztény irodalom kezdeteire is kitér S.,⁴ s azt igyekszik bizonyítani, hogy nemcsak a hithirdetők, a Krisztus vallásának megnyert előkelők és fejedelmek, hanem a megtért nép is egyszerű tagjaiban biblikus alapon állott. Az egyszerű emberek közül „egyesek a bibliát majdnem könyv nélkül ismerték“ (155. l.), s így „a középkor egész vallásos és nyilvános életét a szent könyvek ismerete hatotta át, s az élet egészében ezek után alakult“ (156. l.). Ezzel szemben a való az, hogy a kötelező iskoláztatás hiányában az írás és olvasás tudománya az egyháziakra és a magasrangú világiakra szűk körére korlátozódott — de ez utóbbiaknál sem volt általános. A kolostori iskolák — a koraközépkori nevelés centrumai — igaz, elvileg mindenki részére nyitva állottak. A gyakorlatban azonban, mint ezt S. is kénytelen a nevelésüggyel foglalkozó fejezetben (333. ll.) megállapítani (353. l.), a nemesi ifjak töltötték be a padokat. Nagy Károly erőfeszítései az iskoláztatás kiterjesztésére

⁴ Itt viszont hiányát érezzük a gót kalendariumnak és a János evangéliumot töredékesen tartalmazó Skeirein említésének.

csak századok múltán érlelődtek meg annyira, hogy a népoktatás egyszerűbb formájáról lehetett beszélni. A teljes biblia a Karoling birodalomban ritka példány volt, s az egyházak és kolostorok, valamint a fejedelmek féltve őrzött kincse maradt még sokáig.⁵ A kisemberek számára, akik sem írni, sem olvasni nem tudtak, a szent mise és a prédikáció maradt a szent Írás megismerésének legfontosabb forrása. N. Károly egyik törvénye a laikusoktól legalább a *Credo*... és a *Pater noster*... ismeretét kívánja. Az a körülmény, hogy a 802. évi biradalmi gyűlés ilyen tartalmú törvény szerkesztését tartotta szükségesnek, mutatja, hogy ekkor még igen sok Krisztus hívó a keresztény ájtatosság ezen két alapmáját sem ismerte. Tehát, kivételektől eltekintve, csupán az egyháziak és már kevésbé a vezető világi rendek rendelkeztek a kora-középkorban alapos bibliaismerettel, s következésképp elsősorban ők alakíthatták életüket is az evangéliumok magasztos elvei szerint. A tömegeknél, a nagy átlagot véve, az Írás alaposabb ismeretét kimutatni, mint pl. a 4. században a görög imperium félkeresztényeinél, mai ismereteink mellett nem lehetséges. A keresztény életre való nevelésnek azonban már akkor is fontosabb eszköze volt a példaadás. Letagadhatatlan való, hogy a kereszténység új emberideált teremtett, melynek megvalósítására a koraközépkor germán területein is sokan törekedtek. Az ég felé forduló, dalolva-imádkozva dolgozó, az Isten akaratának e földön való megvalósításáért alázattal, de törhetetlenül küzdő embertípust S.-el együtt egy Bonifacius, Ausgarius, Willibrordus stb. alakjai-

⁵ Fr. Schulze, *Deutsche Bibeln*... Leipzig, 1934.

ban is szemléljük (168. ll.). A krisztianizálás a germán társadalmak egészét mindenesetre csak fokozatosan és lassan hatotta át. Ezzel kapcsolatban a társadalom átalakulásának ütemét és fokát a keresztény szellemiség hatása alatt S. a rabszolgaság és az emberkereskedelem ügyével példázza (186. ll.). A keresztény erkölcsi elveknek a germán társadalmak igen lassú penetrálására valóban alig lehetne jobb mércét találni, mint az Isten képmására teremtett emberrel való üzérkedést, mely még a 9. században is virágzik s kizárólag zsidó kézben van. Az antik világnak a rabszolgaságra felépített gazdasági építményét nem lehetett máról-holnapra újjal felváltani. A legtöbbet ezen a téren is a kolostorok, egyáltalában a szerzetesek tettek. S. egymásután regisztrálja a földművelés, állattenyésztés, gyümölcstermelés terén a bencések, ciszterciták le nem tagadható érdemeit (225. ll.) Ezek a szerzetesek voltak különben a germán népek tanítói a kézművesség

különböző szakmaiban is (248. ll.). Ott, ahol ismert jelenségek regisztrálására szorítkozik a szerző, óvatossággal még használni lehet munkáját. Ahol azonban letér erről az alapról, ott tévedések között botorkálunk. Így járunk a képzőművészetet tárgyaló fejezetben is (268. ll.); ebből legyen elég csak egy mondatot idézni (278. l.). „Különösen izgató volna azoknak a váltázásoknak részleteiben is utána menni, amelyek az északi csarnoképítmény ősfarmájától a normannokon keresztül a vár-, palota- és templomépületekben a román stílushoz vezettek és hogy a germán ember pár század leforgása alatt mint fejlesztette ezt tovább a gótikához.“

Összefoglalólag még megjegyezhetjük: a germán népek korai kereszténységének megvannak a sajátosságai; S. munkája azonban nem szakavatott vezető ezek megismerésére.

Budapest.

Dr. Nagy Tibor.

